

VÆKST

MED BÆREDYGTIGHED

Inspiration fra landmænd til landmænd

Økonomien er bedre end nogensinde.

Kunder og landmand – sammen om at så og høste.

Godt for økonomi, miljø og lokalområdet.

Åbenhed og gode fortællinger er vejen frem.

En fælles drøm for et bæredygtigt landbrug

Bæredygtighed. Alle taler om det. Og mange har en holdning til det diffuse begreb. Også i landbruget. Men det er selvsagt ikke nok at tale – der skal handling til. Nu. Der ligger nemlig et kæmpe potentiale i den bæredygtige udvikling, som dansk landbrug heldigvis allerede er godt i gang med.

Når vi i SEGES taler om bæredygtighed, er det både den økonomiske, den sociale og den miljømæssige bæredygtighed, vi har fokus på. I vores øjne bidrager et landbrug til en bæredygtig udvikling, når det hele tiden arbejder hen i mod at skabe en holdbar balance mellem produktionens økonomiske udbytte og produktionens konsekvenser for miljø og for mennesker. Vi har også fokus på, at bæredygtighed er for alle. Det behøver nemlig ikke at koste mere at arbejde og tænke bæredygtigt. Og faktisk er langt de fleste af jer landmænd allerede i gang med en masse bæredygtige tiltag – nogle gange kalder I det bare noget andet. Sund fornuft eksempelvis.

Men hvad skal ledestjernen for bæredygtigt landbrug være?

Det har en aktionsforskningsgruppe, med blandt andet en række dygtige og bæredygtige landmænd, rådgivere, bankfolk og NGO'ere som medlemmer, sat sig for at finde ud af. Og gruppen har en drøm for landbruget – en drøm om mangfoldighed og en fælles dagsorden, hvor bæredygtighed er løftestangen på tværs af størrelse, drifts- og produktionsform. I praksis betyder det blandt andet et landbrug, hvor alle virksomheder er økonomisk, miljømæssigt og socialt bæredygtige – og gør sig umage med at efterlade kloden i en bedre tilstand, end de fik den. Et landbrug med et fælles sprog om bæredygtighed, og hvor alle har en bæredygtighedsprofil, hvor man måler på og afrapporterer den bæredygtige udvikling. Et landbrug hvor man tør udfordre hinanden og skabe bæredygtig læring. Og ikke mindst ønsker gruppen at skabe åbenhed og gennemsigtighed i erhvervet – med andre ord at skabe en ny fortælling, der er værd at lytte til. At genfinde glæden og stoltheden ved landbruget og give den videre.

Alle måder er den rigtige

I kataloget her kan du møde en række inspirerende landmænd, der alle på hver sin måde arbejder med bæredygtige initiativer på deres bedrifter. Det er udvalgte eksempler og altså ikke hverken en facitliste eller et samlet billede på de bæredygtige aktiviteter, der er i gang i dansk landbrug. I stedet har vi ønsket at vise dig mangfoldigheden og nogle af de mange gode idéer, der er derude. Vi tror nemlig på, at det er i forskellighederne, vi finder inspiration til udvikling.

Der er ingen opskrift, men målet er, at du og dine kolleger kan blive inspirerede til små eller store handlinger i den bæredygtige retning. Det vigtige er, at du tager udgangspunkt i din egen bedrift og ser på, hvad der giver mening. Hvor kan du begynde, så det er overskueligt at komme i gang?

Alle kan gå et skridt – nogle kan gå flere. Det vigtigste er, at du flytter dig i den rigtige og bæredygtige retning. Det er nødvendigt, hvis du også vil være landmand om 10 år. Det er nødvendigt, hvis du vil bidrage til den gode historie. Og det er nødvendigt for at passe på den jord, du efterlader til dine børn og børnebørn.

Rigtig god læselyst!

Gode og bæredygtige hilsner, SEGES

Læs mere på seges.dk/bæredygtighed

INDHOLD

Bæredygtig udvikling	3
Det har aldrig været sjovere	4-7
Hvad er cirkulær økonomi?	8-9
Kartofler til kørne	10-13
Jeg arbejder for at skabe værdi for andre	14-17
Bæredygtig biogas betaler sig	18-21
Det siger deltidslandmændene om deleøkonomi	22-23
Her er det kørne, der bestemmer	24-29
Det skal være lækkert at arbejde bæredygtigt	30-33
Farm of Ideas – fødevarerinnovation mellem by og land	34-37
Jeg er til eksamen, når fru Jensen skal vælge koteletter	38-41
Bæredygtighed med en høj grad af sandhed	42-43
Kørne og koner	44-47

Redaktør og journalist:
Karina Bjørn | knn@seges.dk

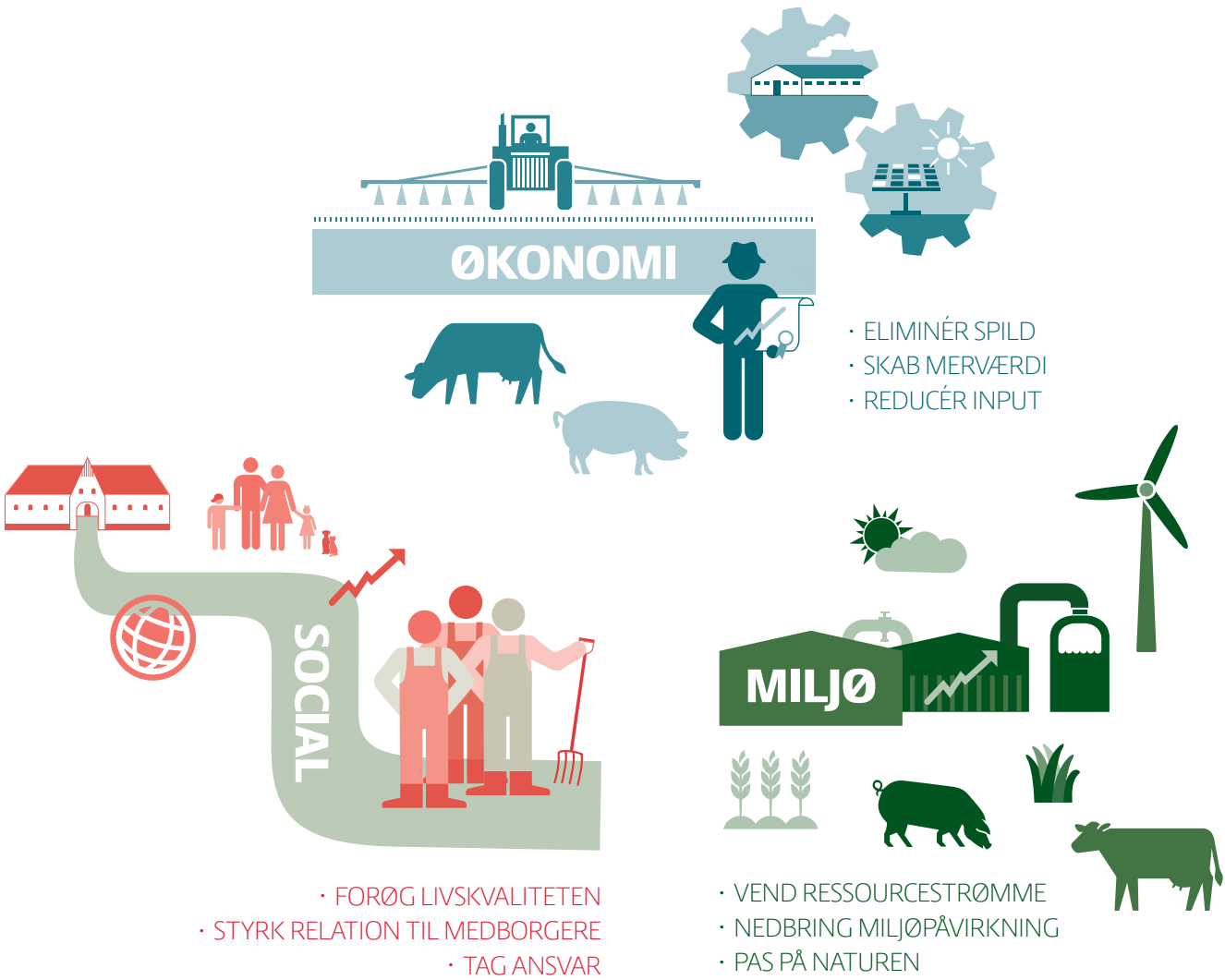
Vil du vide mere om bæredygtighed?
Kristian Skov | ksp@seges.dk

Layout: Stokholm Creative
Camilla Stokholm Rasmussen | T. 22 73 67 93

BÆREDYGTIG UDVIKLING

I SEGES fokuserer vi på tre bundlinjer, når vi taler om bæredygtighed: Den økonomiske, den miljømæssige og den sociale.

DET HAR ALDRIG VÆRET SJOVERE

Ungtyre, islandske heste, planteavl, økologisk gødning, madaffald og nye familie-medlemmer. Der er nok at tage fat på for landmand Bo Juncher Nielsen. Og det gør han så. Mens han nyder mangfoldigheden og konstaterer, at økonomien er bedre end nogensinde.

Den udsigt bliver man aldrig træt af ...

lyder det fra Bo Juncher Nielsen, mens han læner sig tilbage og kigger ud over det smukke landskab, der gør sig til i sommertøj og klare farver. Og der, ned til Ådalen mellem Randers og Viborg, skulle han egentligt have siddet og nydt sit otium. Troede han da.

- Faktisk har jeg aldrig haft så meget at se til. Vi har gang i så mange spændende ting, og det hele går gennem mig. Men jeg nyder det, og jeg har ikke fortrudt vores valg et sekund, forklarer Bo. Men hvad det er, han ikke fortryder, vender vi tilbage til. Først et blik på historien.

Fra grise til heste – og social bæredygtighed

I 1983 købte Bo landbruget, hvor han i dag bor sammen med sin familie. Dengang var det en konventionel landbrugsproduktion med 120 årssøer, og med et par udvidelser undervejs var han i 1999 oppe på 450 årssøer. Samme år omlagde han markbruget til økologi, mens svineproduktionen fortsatte konventionelt. Indtil 2010, hvor der igen skulle ske noget nyt.

- Jeg stod med valget mellem at udvide endnu en gang, eller at udleve min drøm om at leve af heste. Og det blev det sidste. Vi lukkede svineproduktionen og byggede staldene om til 125 heste med produktion af 20 islandske føl om året, fortæller Bo.

Og hestene blev endnu et skridt på Bos vej mod en mere bæredygtig virksomhed.

- Bæredygtighed er mange ting, og for mig er den sociale bæredygtighed også meget vigtig. Min datter står for hestedelen, hvor vi også har turridning, og min svigersøn, der var træt af sit tidligere job, er også en del af virksomheden i dag. Det giver god mening, at hele familien er samlet omkring det, siger Bo, der også glæder sig over det første barnebarn, der allerede er hoppet i sadlen. Og familien vokser på flere måder.

- Vi har taget en hestepige til os, der var skoletræt og havde det meget svært. I dag bor hun i en lejlighed her hos os og klarer sig selv, samtidig med, at hun klarer første forløb på landbrugsskolen. Lige nu er hun på sin første rejse i udlandet med en veninde. Det er en kæmpe succes, som vi er meget glade for at bidrage til, smiler Bo med slet skjult stolthed.

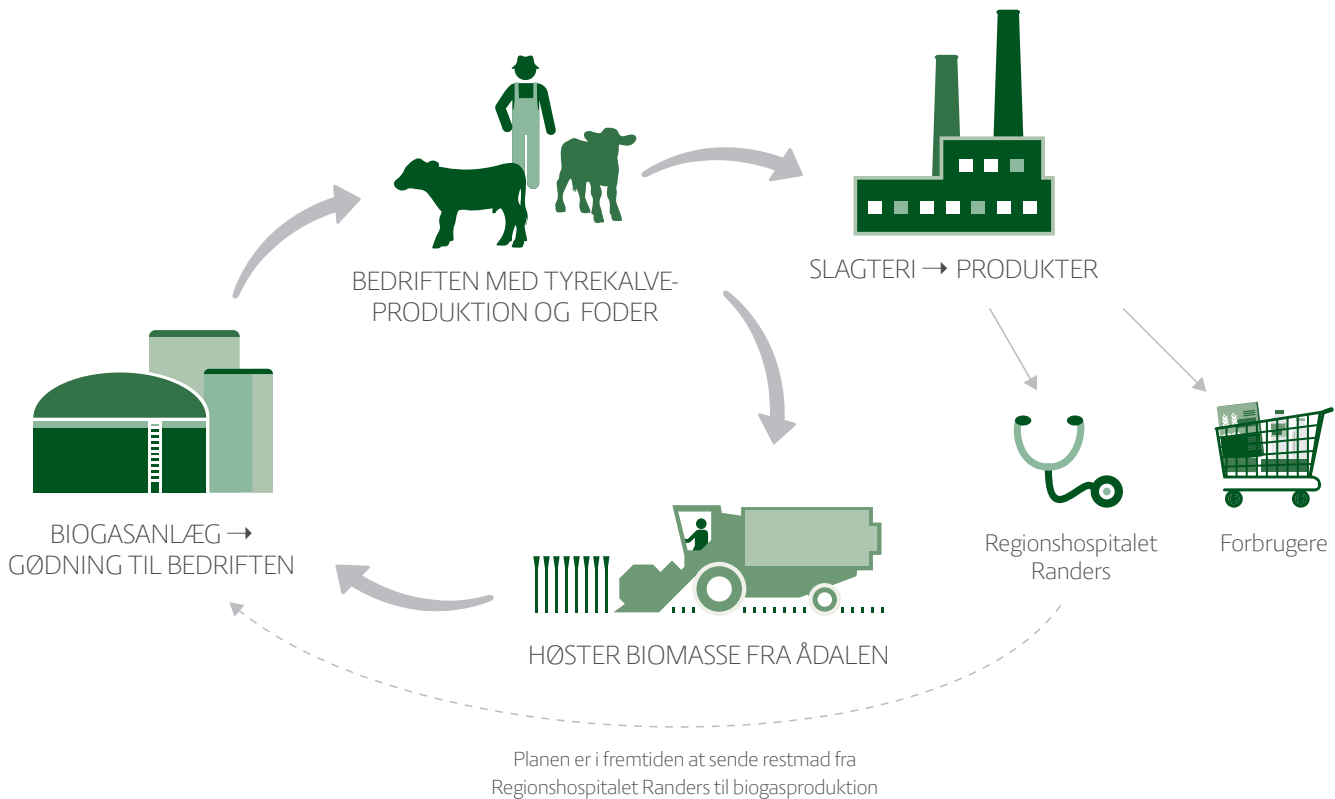

Fra eng til Foulum – og tilbage igen

Bo er også formand for producentsammenslutningen Bio M, der består af en håndfuld økologiske planteavlere. Da gruppen blev stiftet i 2010, var det med fokus på at fjerne næringsstoffer fra Ådalen til gavn for vandmiljøet.

- Lidt som i gamle dage ville vi tage nogle næringsstoffer fra engene op i stalden til køerne. Og så tilbage til engene igen gennem køernes maver. Både miljømæssigt og økonomisk bæredygtigt, forklarer Bo.

Men i løbet af processen blev gruppen opmærksom på den gødningsværdi, der kom ud af processen. I dag høster Bio M 400-600 tons hø til biogas i Ådalen – herefter transporteres rundballerne til Foulum, der fra 15. september til 15. december forarbejder afgrøderne og returnerer gødning med en høj udnyttelsesprocent og en økologiandel på 40 %. Der produceres cirka 7.500 m3 afgasset gylle, hvor Bo modtager cirka 3.000 m3 af dem.

- Den cirkulære indsats her udgør den store økonomi på bedriften. Vi lejer engene i området til 2.300 kr. pr. hektar. Vi tager risikoen for en eventuel dårlig høst eller andet, men vi tager også støtten, fortæller Bo, der høster kornafgrøder, ærter, grovfoder til hestene og kalvene og kløvergræs til hestene.

Mere økologisk gødning?

Næste skridt er at undersøge, om det er økonomisk bæredygtigt at tage ansvaret for at skaffe grøntmasse til den nye reaktor, Foulum påtænker at bygge. Anlægget vil få en samlet kapacitet på 30.000 tons økologisk gylle.

- Det vil gå fra at være ok forretning til at være en meget god forretning, hvis der på sigt bliver indført yderligere begrænsninger på, hvor meget konventionel gødning, økologer må bruge, hvis det ikke endda bliver helt udfaset. Så det er klart noget, der skal overvejes og regnes på, fastslår den alsidige landmand.

Ungtyre fra Thise

At være kontraktavler for Thise er også en del af hverdagen for Bo. Han køber økologiske jerseykalve, når de er 2 måneder gamle og foder dem op til en slagtevægt på 170 kg, når de er mellem 12 og 15 måneder.

- Thise har lavet en stor indsats for, at kalvene ikke bliver aflivet ved fødslen, og det giver god mening for mig at støtte det, og jeg nyder at se kalvene have det godt og vokse sig store, forklarer Bo, der står for produktionen af halvdelen af Thises tyrekalve. Resten produceres af en god håndfuld mindre producenter.

- I fremtiden vil vi vente, til dyrene er fire måneder, så vi kan styre deres sundhed bedre. Ellers er det for stor en udgift, forklarer Bo, der dog håber, at indsatsen kan fortsætte: - Aflivning af kalve er en skidt historie for branchen, og den skal vi simpelthen have gjort noget ved.

Madaffald fra Regionshospitalet Randers

Madspild og cirkulær økonomi er en anden ting, Bo gerne vil gøre noget ved. Derfor går Bio M-gruppen, i et projekt med SEGES, med tanker om at genanvende alt madaffald fra Regionshospitalet Randers, der serverer 100 % økologisk mad for sine patienter. Og der er tale om en god portion madrester om året – 200 tons bliver det til.

3 GODE RÅD FRA BO

1

Hold det så simpelt som muligt – ellers bliver det svært at skabe en ordentlig økonomi

2

Sørg for at have nogle gode aftaler om afsætning på plads fra begyndelsen

3

Find nogle gode samarbejdspartnere, du ved, at du kan arbejde sammen med

- Tanken er at indsamle madaffaldet i en container, hvor det laves om til pulp og transporteres til biogasanlægget i Foulum. Det gas, der kommer ud af den proces, skulle gerne kunne betale for transport og forarbejdningsudgifterne, og så har vi efterfølgende god, afgasset gødning, vi eksempelvis kan bruge til foderproduktion til tyrekalvene. Og måske kan vi endda slutte ringen ved at afsætte nogle gode kalvebøffer til hospitalet, forklarer Bo.

Næste skridt er at regne på, hvad det ville koste at hente næringsstofferne ud, og så skal teknologien være på plads. Det er blandt andet afgørende, at madaffaldet hydratiseres, hvilket vil sige opvarmes til 70 grader.

- Jeg har aldrig haft så travlt, men det er meget sjovere nu. Vi går og hygger os, og så er det en meget bedre forretning, slutter Bo og kigger hen mod føllet, der blev født en halv time tidligere. Endnu et familiemedlem er ankommet.

HVAD ER CIRKULÆR ØKONOMI?

Vi kigger normalt på økonomi på to måder:

DEN LINEÆRE ØKONOMI

Der udarbejdes nye produkter uden særligt fokus på at bruge genanvendelige ressourcer. Kort sagt den gammelkendte køb-og-smid-væk model.

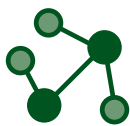
DEN CIRKULÆRE ØKONOMI

Der udarbejdes nye produkter ud af komponenter fra tidligere produkter, som er designet til at kunne skilles ad. Samtidig er der fokus på tiltag, der kan forlænge produktets livscyklus, inden det skilles ad i komponenter. Her er altså tale om genanvendelse af produktet, genfremstilling, adskillelse og genanvendelse af materialerne.

FIRE RIGTIG GODE GRUNDE

... til at arbejde med cirkulær økonomi.

1

FOSFOR ER EN BEGRÆNSET RESSOURCE FOR FREMTIDIGE LANDMÆND

De globale lagre af fosfor slipper op hurtigere end hidtil antaget. **Nye prognoser** tyder på, at vi **allerede om 30 år** vil være afhængige af fosforrige stater som Marokko. Hvis vi ikke handler, vil **alle minerne være tomte om 87 år**. Det betyder, at vi kun kan genanvende den fosfor, der allerede er i jorden. Fortsætter vi med at forbruge uden at genanvende, vil al fosforen forsvinde, og vores fødevarerproduktion vil gå næsten helt i stå.

2

DANSK LANDBRUG KAN SKABE VÆKST OG ARBEJDSPLADSER Gennem CIRKULÆR ØKONOMI

I Danmark har vi fået øjnene op for **cirkulær økonomi** som et af de vigtige håndtag til at **skabe vækst og bæredygtighed**. En rapport fra 2015, med Danmark som case, viser, at en omstilling til cirkulær økonomi både kan skabe **økonomisk vækst, nye arbejdspladser, øget eksport, og en reduktion i materialeforbrug og CO₂-udledninger**. En intelligent omstilling af det danske samfund fra en lineær til en cirkulær økonomi vil, ifølge Ellen MacArthur Foundation, give en **årlig gevinst på op mod 45 mia. kr. i 2035**.

3

VI KAN DRAGE FORDEL AF AT VÆRE ET FOREGANGSLAND

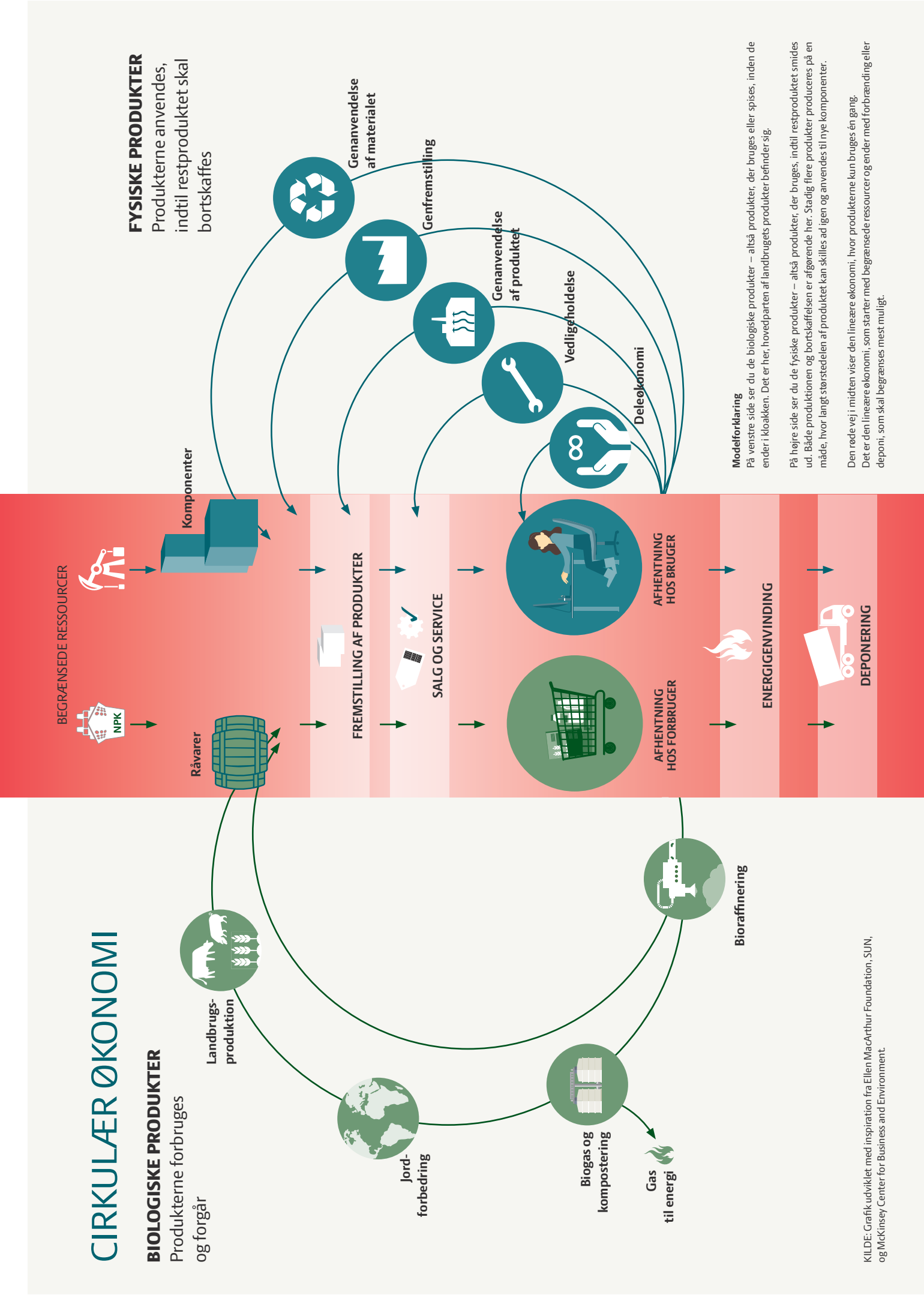
Men det kræver et **paradigmeskifte**. Ambitionen er, at Danmark bliver et **foregangsland** i denne omstilling. Hvis **dansk landbrug står sammen** og bruger andelstanken inden for nye områder, kan vi skabe et økonomisk væksteventyr i branchen. Det vil give **danske landmænd en stor konkurrencefordel** og åbne nye markeder.

4

VÆKST PÅ DIN BEDRIFT

Med cirkulær økonomi kan den enkelte **landmand** løbende udnytte nye muligheder, **der kan forbedre den eksisterende forretning på bedriften** og samtidig bidrage med nye vækstmuligheder.

KILDE: Grafik udviklet med inspiration fra Ellen MacArthur Foundation, SUN, og McKinsey Center for Business and Environment.

KARTOFLER TIL KØERNE

Mælkeproducent Lars Jeppesen har knækket koden for, hvordan man **minder madspild**, får **billigere foder** og udnytter **gødning til biogas**.

80 % af foderet er madaffald fra lokale fødevarerproducenter.

KASSEREDE GRØNTSAGER BLIVER TIL MÆLK

80 % af foderet til Lars' køer består af frugt og grønt. Det bliver til 2.736.000 FE om året. Hvis han selv skulle have dyrket foderet, skulle han have brugt 250 hektar. Dette areal kan han nu bruge til salgsafgrøder.

Et af de vigtige områder i cirkulær økonomi er at anvende en så stor del af restproduktet som muligt til at lave nye produkter. **Og det er dette et godt eksempel på:**

Kasserede grøntsager **bliver til foder** til køerne

Køerne producerer mælk og gylle

Gyllen bliver sendt til biogasanlæg, og restproduktet derfra **kommer tilbage til Lars** og bliver brugt til at gøde hans marker.

” Hvorfor i alverden skulle man fyre med penge?

Lars Jeppesen stiller det retoriske spørgsmål, mens han står foran en bunke med 30 tons friske kartofler. Kartofflerne er kasseret, fordi de enten er for store, har grønne pletter eller noget tredje, som gør, at de ikke kan sælges. Var de ikke havnet hos Lars Jeppesen, var de højst sandsynligt lavet om til biogas. Og det er her, det med at fyre med penge kommer ind i billedet.

- Biogas-anlæg er populære, og det er en supergod mulighed for at bruge bioaffald fornuftigt. Men vi kan da lige så godt få det hele ud af det. Når jeg får kartofler eller andre grøntsager, giver jeg det som foder til mine køer. Gyllen fra dem ryger til biogasanlæg, hvor de adskiller biogassen fra kvælstoffet, som jeg så får tilbage og kan gøde mine marker med. Denne proces, hvor spildproduktet gør gavn først som foder til mine køer, herefter biogas hvorefter det giver gødning til markerne med salgsafgrøder, er hvad cirkulær økonomi handler om. På den måde vinder vi alle sammen, siger han.

Fra rødkål til modernælkserstatning

Det var Lars Jeppesens far, der i starten af 80'erne begyndte at fodre køerne med grøntsager fra den lokale rødkålsfabrik. Stængler og skræller fra produktionen blev delt ud til lokale landmænd. Sidenhen er fabrikken lukket, men en

del nye aftaler er kommet i hus. Faktisk har Lars Jeppesen i dag omkring 30 faste leverandører. Eller så faste, som de nu kan blive. For leverancerne afhænger naturligvis af, om der er noget affald.

- I slutningen af kartoffelsæsonen er der absolut ingen problemer med at have foder nok, men på andre tider af året står det lidt mere sløjt til. I de perioder bruger jeg majs, som jeg selv har produceret. Men i gennemsnit kommer 80 % af foderet til køerne fra lokale fødevareproducenter. Fra gulerødder og kartofler til ananastoppe og mask fra ølproduktion, som har et højt proteinniveau, siger Lars Jeppesen.

På et tidspunkt fik Lars Jeppesen tilbudt et stort parti modernælkserstatning, som var et par dage for gammelt. Det krævede en særlig godkendelse at måtte fodre med det. Eneste problem var, at det kom i portionspakker. Lars Jeppesen griner ved tanken om de ekstremt mange små æsker og poser, som fyldte op i laden:

- Jeg hyrede det lokale fodboldhold til at pakke poser ud og hælde over på større beholdere. Det tog en weekend – nogle ton modernælkserstatning fylder en hel del, husker han

og fortæller, at han er glad for at tage et lokalt ansvar, når han kan.

- Fodboldklubben fik penge til klubkassen, jeg fik hjælp til at løse et problem, jeg ikke selv ville have kunnet klare og køerne fik god næring af mælkepulveret, siger han.

Så billigt som muligt

Lars Jeppesen lægger ikke skjul på, at der skal være en økonomisk gulerod ved at fodre på den måde, han gør. Derfor aftager han som hovedregel kun fra fødevareproducenter inden for en radius af max 20 km.

- Ellers kan det som udgangspunkt ikke betale sig. Jeg bruger i forvejen en del tid på at regne på energi-fordelingen i de forskellige grøntsager, jeg får, så køerne får den næring, de har brug for. Og så bruger jeg tid på at hente grøntsagerne, fortæller han.

På gårdspladsen holder en stor lastbil. Det er den, Lars Jeppesen eller hans ansatte henter grøntsagerne i. Ikke fordi det er en billig løsning, men det giver ham den fleksibilitet, der er brug for.

- Hvis de ringer fra en af producenterne ved Lammefjorden torsdag klokken 21 og siger, de har 20 tons kartofler – ja, så er det her og nu. Ellers kan de lige så godt bare smide dem ud. Og så må jeg af sted – og det gør jeg gerne, siger han.

Egen vandboring

Det er ikke kun inden for foder, Lars Jeppesen har tænkt alternativt og miljøvenligt. Blandt andet har han egen vandboring med vand til køerne. Men før vandet ender i drikke-truget, kører det iskolde vand forbi mælkeanlægget og køler mælken ned.

Ifølge Lars giver det en stor besparelse i strøm. Og samtidig er det lokale vandværk glade for den løsning, da alternativet ville give dem kapacitetsudfordringer.

Kom selv i gang

Miljøet og samfundsopgaven med at reducere madspild betyder noget for Lars Jeppesen. Derfor opfordrer han andre producenter til at gøre det samme som ham. Men når det er sagt, så er det ikke alle mælkeproducenter, der kan gøre det:

- Selvom der er utroligt store mængder madaffald i Danmark, så er der perioder, hvor der ikke er nok til at mange i et område kan få og samtidig sammensætte korrekt foder – også vil alle sætte til på det. Men hvis der er en enkelt eller to inden for en radius på 30-40 km, der gør det samme som mig, tror jeg på, at det kan lade sig gøre, siger Lars Jeppesen.

JEG ARBEJDER FOR AT SKABE VÆRDI FOR ANDRE

...

Lysten til at skabe værdi for andre og lysten til at forfølge nye idéer har skabt en særlig version af et bæredygtigt landbrug – Kundebondedefællesskabet – hos Janus Sølvsten på Blakgården i Silkeborg. Her er medlemmerne og Janus sammen om at så, plante og høste grøntsager til de lokale spiseborde.

- Idéen er, at forbrugerne køber sig til en andel af produkterne, og vi deler både driftsomkostninger og udbytte. På den måde bliver det et solidarisk fællesskab, hvor alle bidrager, og hvor det ikke kun er landmanden, der bliver ramt, hvis høsten er dårlig, eller hvis der opstår andre komplikationer, forklarer Janus, der startede fællesskabet i 2014 og i dag har 92 medlemmer.

Mere jordforbindelse til forbrugerne

30 hektar økologiske afgrøder er det fælles barn i kundebondedefællesskabet, hvor medlemmer betaler ca. 5.000 kroner årligt for at kunne hente grønt og æg til eget forbrug. De må tage, hvad de skal bruge på en uge, og der er ingen restriktioner – ud over de hensyn, der er ved begrænsede mængder af særlige afgrøder.

Janus har lavet en særlig aftale med hver enkelt familie, og der er mulighed for at betale lidt ekstra og springe markarbejdet over. Dog er de fleste med – både når der skal høstes, og når der skal sås.

- Det giver mere jordforbindelse og mere kontakt med det, vi spiser. Og det tror jeg er godt for os alle sammen, siger Janus. Og han er i det hele taget drevet af tanken om at involvere forbrugerne.

- Jeg vil gerne skabe et landbrug, der baserer sig på det, forbrugerne gerne vil have og kan lide. Og jeg vil gerne have dem til at forholde sig til, hvad det er, de gerne vil have – og måske også komme med idéer og stille krav: Kunne vi gøre det anderledes, end normen er i dag? Og så skal vi udfordre viljen til at betale ordentligt for varerne, for de lave priser rammer kun landmændene, mener Janus.

Rod i det biodynamiske

Tanken om det økologiske kundebondefællesskab begyndte, da han arbejdede på et socialt værksted som leder for landbrugsdelen. Idéen har rod i det biodynamiske landbrug.

- Idéen om større diversitet har altid tiltalt mig meget, men det er svært at lave en "diverse-gård" i dag. Fællesskabet her giver en god mulighed for have flere forskellige varer på hylterne, forklarer Janus, der også gerne udvider bedriften og udvalget. Grise eller køer, et bageri, mejeri eller bryggeri er på ønskelisten hos den bæredygtige grøntsagsentreprenør. Han glæder sig over de mange fordele, hans fællesskabsidé har kastet af sig:

- For miljøet har det nogle åbenlyse fordele som mindre emballage og mindre transport. Og så er der langt mindre madspild på denne måde. Jeg producerer kun til de medlemmer, jeg har. Og så har jeg eksempelvis haft nogle gulerødder, jeg aldrig ville kunne sælge i et supermarked. Men det er jo synd at kassere gode fødevarer udelukkende på grund af udseende, så jeg er rigtig glad for, at de gør nytte her, siger Janus.

Hvad får andre ud af dit arbejde?

Også den sociale bæredygtighed er i top. Medlemmerne henter selv grøntsagerne på gården eller i vognen, der holder parkeret i Silkeborg centrum tre gange om ugen. Og når der er "Kundebondedage", hvor alle mødes, er der gode snakke om, hvad der er gået godt og skidt, og hvilke ønsker der er til næste høst. Og netop kontakten og samarbejdet er kerneværdier for Janus.

- I dag er der for meget jord, der samler sig på få hænder. Jeg synes, at vi skal være flere mennesker omkring en gård og deles om at passe opgaven. Samarbejde er interessant for mig – at vi gør nogle ting for hinanden. Hvad er det, andre får ud af det? Det er vigtigt at holde sig for øje, når man arbejder. Det giver en større tilfredsstillelse, end hvis man blot fokuserer på løn eller det enkeltes menneskes fokus på selvrealisering. Og pengene er ikke et mål i sig selv, konstaterer Janus og fortsætter:

- Jeg glæder mig over det daglige arbejde i frisk luft og natur og med god kontakt med mine kunder. Der er en umiddelbar glæde over et virkelig flot salathoved, og det er en stor tilfredsstillelse. Langt større end blot at levere tre paller æg. Det er klart, at hvis det ikke hænger sammen økonomisk, overlever det ikke på sigt. Men for mig er det vigtigste, at hønsene har det godt, at grøntsagerne vokser, som de skal, og at medlemmerne får nogle lækre afgrøder.

Fællesskab og samarbejde er bæredygtigt

For Janus hænger bæredygtighed tæt sammen med almindelig, sund fornuft. Om at passe på miljøet. Og om at pleje naturen så fremtidens generationer også kan få glæde af den. Mængden af kontroller, branchekoder og mærkninger er i hans øjne for stor. Til gengæld er der masser af potentielle i fællesskab og samarbejde.

- Medlemmerne i et fællesskab kan påtage sig nogle af de bæredygtige tiltag som eksempelvis naturpleje og pasning af bier. Ellers kan det hurtigt blive for meget for den enkelte landmand, og der er risiko for, at tiltagene bliver "glemt". Samtidig giver det et løft til opgaven og motivationen, når flere mennesker arbejder mod et fælles mål, fastslår Janus.

FAKTA OM JANUS SØLVSTEN, BLAKGÅRDEN OG KUNDEBONDE-FÆLLESSKABET

Blakgården er et familielandbrug med 1-2 sæsonmedarbejdere ansat.

Økologisk drevet siden 1990, hvor Janus' forældre, der stadig hjælper på gården, lagde om.

Janus forpagtede gården af sine forældre i 2014.

Udover grøntsagsproduktionen har han 6.000 æglæggende høns, der leverer mellem **24.000 og 37.000 æg om ugen**.

Han har også en stald til **opdræt og leverer slagtekyllinger til restauranter og lokale borgere**.

Fællesskabet har i dag 92 medlemmer. Målet er at nå 200.

BÆREDYGTIG BIOGAS BETALER SIG

Efter en række begyndervanskeligheder er der godt gang i Sjoerd Ydemas biogasanlæg i Rødkærbro. Godt for både økonomi, miljø og lokalområdet, mener den driftige mælkeproducent.

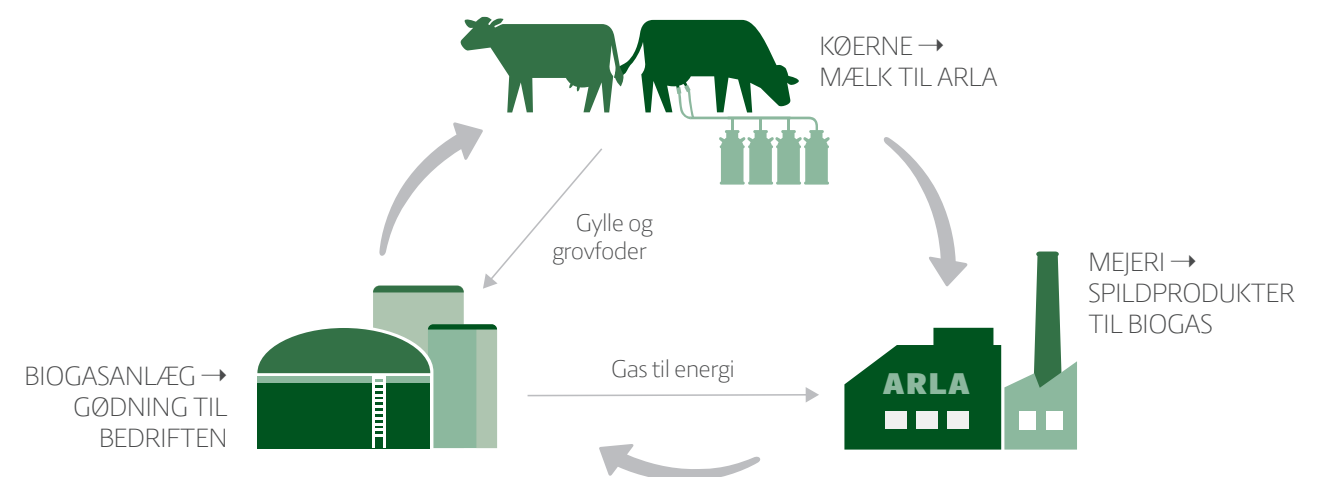
Planerne om et stort, fælles biogasanlæg i Rødkærbro var langt, og placeringen var godkendt. Men i sidste øjeblik gik der uenighed og politik i beslutningen, og alle planer blev droppet. Bare ikke hos mælkeproducent Sjoerd Ydema.

- Det var ærgerligt, at de fælles planer blev droppet, og det var ikke vores drøm at lave eneanlæg. Men vi var blevet så interesserede i idéen, at vi forfulgte den, fortæller Sjoerd Ydema, der i dag driver landbrug med malkekvæg og biogasanlæg. Han fortsætter:

- Arla var meget interesserede i at få os i gang, og da vi fik regnet på det, overbeviste tallene os om, at det var vejen at gå. Så efter en lang planlægningsfase lavede vi en kontrakt, hvor vi skal levere gas til Arla i foreløbigt 10 år, forklarer Sjoerd.

Arla har et mejeri tre kilometer væk fra Sjoerd og Martines gård, og derfor er der gode muligheder for cirkulær økonomi. Køerne laver mælk til Arla, og Arla afleverer restprodukter til biogasanlægget. Herefter laver biogasanlægget gas til Arla, som dermed anvender miljørigtig energi til produktionen.

Samtidig laver køerne gylle til biogasanlægget, der laver gødning ud af gyllen, restprodukter og grovfoderet. Gødning, der blandt andet anvendes til foderet til køerne.

En svær start

I dag har parret 420 årskøer, 550 hektar og to gårde. En mælkeproduktion på Fårup Overgaard, hvor Sjoerd også bor med sin kone Martine og parrets fire børn. Og 3-4 km væk fra Vestergården, hvor biogasanlægget har haft adresse det seneste år.

- Det var svært at komme i gang med biogas, og en overgang puttede vi nærmest mere foder på biogassen end på køerne, griner Sjoerd og fortsætter:

- Det var overraskende for mig, at det tog så lang tid at sætte sig ind i. Der er meget teknologi at passe, og det var lidt mere kompliceret, end jeg havde regnet med. Hvis noget går galt, så er det jo en hel tank, der går død.

Man kan lære meget af køerne

Men det er ikke første gang, Martine og Sjoerd kaster sig ud i noget helt nyt, og de har gode erfaringer at trække på i den retning.

- Min kone og jeg arbejdede som lærer og konsulent, da vi fik lyst til at lave noget andet, og vi havde en drøm om at arbejde med dyr. Så vi gik i gang med mælkeproduktionen, som hurtigt udviklede sig. Men efter 23 år skulle der ske noget nyt igen, og det blev så biogasssen, forklarer Sjoerd om sin lyst til "start fra bunden-idéer".

En nær kollega byggede et anlæg et år tidligere, og det har med Sjoerds ord været guld værd at kunne høste viden og erfaring derfra. Og så står der heldigvis en stor flok tålmodige hjælpere i stalden.

- Man kan lære meget fra køerne, og det er mange af de samme processer, der gør sig gældende. Og så skal man helst være foran og være opmærksom på, hvor flaskehal-sen og øvrige potentielle problemer er, mener Sjoerd. Han glæder sig over, at de værste begyndervanskeligheder nu er overstået.

- Vi begynder at lære, hvad vi får mest ud af at bruge og er nået frem til, at dybstrøelse, græsfrøhalm og majs skal være vores primære foderkilder til biogassen. Vi bytter dybstrøelse med gylle, så vi slipper for at bruge så meget majs, som er for dyrt. Og så støvsuger vi markedet for affaldsprodukter, der ikke kan bruges andre steder, blandt andet fra Arla, der har masser af restprodukter.

Bæredygtigt på mange måder

Sjoerd lægger ikke skjul på, at han ikke etablerede biogasanlægget ud fra et fromt ønske om en mere bæredygtig verden. Det var økonomien, der talte, og efter et år ser det allerede ud til at være god beslutning. Sjoerd og Martine regner med at have afbetalt etableringslånet på 25 millioner om syv år.

Men det er ikke længere kun den økonomiske bæredygtighed, der er interessant for parret.

- Miljømæssigt giver det god mening, at vi kan udnytte ressourcerne meget bedre, og når anlægget ligger så tæt på, bruger vi heller ikke en masse CO₂ på fragt, siger Sjoerd og fortsætter:

- Vi blev nødt til at skifte sand i båsene ud med halm, hvilket har givet mere halm i gyllen og dermed en tykkere gylle til anlægget. Så det hele kører i ring og skaber værdi.

Kigger man på den sociale bæredygtighed er der også masser af plusser:

- Anlægget er blevet en positiv historie i det lokale, hvor mange taler om kredsløbet med Arla, der som stor virksomhed skaber mange arbejdspladser til byen.

Hård proces

Trods gode økonomiske udsigter og en efterhånden god fornemmelse for, hvordan man "fodrer" anlægget, lægger Sjoerd ikke skjul på, at det også har været en lang og hård proces. Da parret havde sløffet en griseejendom, og lejerne var opsagt, gik planerne i stå i et halvt år, fordi deres bank fortroder deres tilsagn om at finansiere anlægget.

- Vi havde lavet en kontrakt med Arla og et byggefirma, og vi havde allerede mange udgifter. Så det var et kæmpe tilbageslag, og vi havde ingen styr på situationen. Det var lige pludselig andre, der bestemte, men processen var sat i gang og vi var nødt til at gennemføre, fortæller Sjoerd om den belastende situation, der først blev løst, da anlægslieferandørens bank valgte at finansiere. Han supplerer:

- Og da vi endelig var i gang med at bygge, gik leverandøren næsten konkurs, så det gav os igen en meget urolig tid. Alt i alt har det givet os mange søvnløse nætter.

I dag passer han biogasanlægget med hjælp fra en medarbejder, og han lægger ikke skjul på, at det er en tidskrævende affære.

- Det kræver meget overskud at passe et biogasanlæg, og jeg har valgt en del aktiviteter, som deltagelse i gårdsråd og andet, fra. Børnene joker tit med, at jeg er ude ved min anden kone, når jeg er på Vestergård, og der er da heller ingen tvivl om, at anlægget stjæler meget tid fra familien, fastslår han. Derfor tøver han heller ikke, når han bliver bedt om at give gode råd til andre, der overvejer at bygge biogasanlæg:

- Byg ikke et biogasanlæg alene, men find en god samarbejdspartner, så I kan hjælpes ad og dele ansvar og opgaver. Byg stort, så der er økonomi til at ansætte en driftsleder, og byg et sted, hvor der er plads til at udvide.

Find en god rådgiver

Et andet godt råd fra Ydema er at finde en dygtig rådgiver. Selv brugte han Dansk Biogasrådgivning, der tilbød en "no cure, no pay"-aftale.

- De lavede et rigtig godt koncept, der indeholdt alt fra budget, investering til valg af anlægstype, foderplan til anlægget og hjælp til finansiering. Det har været en kæmpe hjælp, for der sker så meget med biogas, og man kan ikke selv holde overblikket. Samtidig er det en stor fordel, at de har andre kunder med biogasanlæg, som vi kan dele viden og erfaringer med. Det har været dyrt, men det er uden tvivl pengene værd.

Det nybyggede Comibigas gårdbiogasanlæg, der ligger få km fra både Sjoerd Ydemas mælkeproduktion og Arla Rødkærsbro, der aftager biogassen.

Alle råvarerne puttes i blandekarret, inden det sendes ind i anlægget. Foderplanen er afgørende for en god økonomi i anlægget.

Sjoerd Ydema har ansat en driftsleder for anlægget. En af de største opgaver er at fodre anlægget med de planlagte råvarer.

DET SIGER DELTIDS- LANDMÆNDENE OM **DELEØKONOMI**

”

Jeg ser mulighed i at samarbejde om en større bedrift. Det kan blive en nødvendighed for at få økonomi i bedriften eller for at overleve.

John, Brovst

Når vi deler med naboerne, får vi noget at snakke om. Men man skal lige tælle til to, hvis eksempelvis traktoren kommer retur og er meget beskidt.

Jens Lindbjerg, Holstebro

Der er store muligheder i at reducere kostpriser på fremstilling af korn, kød, mælk ved at lave sharefarming.

Lars Hvidtfeldt, Nykøbing Falster

Der er et hav af menneskelige barrierer, der kan stå i vejen for gode muligheder for at dele.

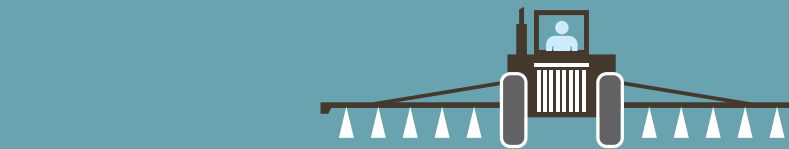
Mads Steiner, Holsted

Man kan ligeså godt kalde deleøkonomi for godt samarbejde.

Vi er tre, der har en fælles bundlinje, og vi deler alt. Vi har sparet meget ved at gøre det på den måde.

Jeg har altid arbejdet meget sammen med naboerne. Det har aldrig givet problemer – kun glæde ved fællesskabet og positiv økonomi.

Hvis min nabo ønsker at købe nye maskiner, kan han måske få økonomi ved at gøre arbejdet for mig, og jeg kan så sove længere om morgenen og ovenikøbet tjene penge på det.

Vi skal ikke tænke mit landbrug, vi skal tænke vores landbrug.

Det er vigtigt at have et fælles værdisæt og en arbejdskontrakt. Alt skal gerne være nedskrevet, og der skal være holdninger og normer for alt på og omkring bedriften. Det er også her, det gode landmandskab skal defineres.

Man skal være indstillet på at samarbejde og nytænke arbejdsmetoder og mentalitet.

Lokale råvarer sikres ikke pt. gennem vores andelsselskaber. Derfor kunne det være en idé at arbejde sammen om at afsætte direkte til forbrugere eller restauranter.

Niels Pedersen Qvist, Vester Hassing

Gensidig tillid er en forudsætning, når man skal dele.

Sven Aage Steenholdt, Vamdrup

HER ER DET **KØERNE,** DER **BESTEMMER**

”

Det inspirerede mig til tankerne om, at andre må kunne få glæde af at arbejde på denne måde, og derfor søgte vi penge til projektet.

Kan man leve af 30 køer og 40 hektar?

Ja, siger et innovativt makkerpar bag projektet LivSalling. En demonstrationsgård viser vejen frem for mindre, bæredygtige landbrug med plads til liv og forskellige kompetencer.

Skibe, vindmøller og efterskoleelever ...

Dét havde han erfaring med, Sven Irgens-Møller. Landbrug anede han intet om, og køer var han bange for. Indtil han og hans kone mødte ægteparret Ingrid Arnborg og Poul Pedersen, der driver et lille, økologisk landbrug i Salling og er medstiftere af Thise Mejeri. De blev venner, og da Poul senere skulle opereres, var der brug for hjælp i stalden.

- Så fandt jeg ud af, at det var hyggeligt og overskueligt. Vi malkede seks køer ad gangen, der var faste rutiner, fælles måltider og gæster, der kiggede forbi, forklarer Sven. Han var både dengang og nu leder af produktionshøjskolen Marienlyst i Skive.

Det her kan andre få glæde af

Interessen for landbruget spirede, og det samme gjorde tanker om at kopiere landbrug i en mindre skala men med overskud – både økonomisk og socialt. Særligt fordi Ingrid og Pouls regnskaber faktisk viste, at det kan lade sig gøre at leve af et lille, økologisk landbrug med 30 køer og 40 hektar. Og det endda med sorte tal på bundlinjen og råd til fin bil, rejser og fast afløser.

- Det inspirerede mig til tankerne om, at andre må kunne få glæde af at arbejde på denne måde, og derfor søgte vi penge til projektet her. Vi vil simpelthen kopiere driften af gården med samme økonomi som Inger og Poul, og med samme strategi hvor vi investerer minimalt. Til gengæld vil vi ændre på arbejdsmængden, for vi er overbeviste om, at det også kan lade sig gøre, uden at man kommer til at slide sig i stykker, fortæller Sven.

Og både idéer og tal blev mere konkrete, da en rådgiver så konceptet igennem og blåstemplede økonomien.

Mere liv og mere natur i Salling

En støttebevilling på knap fem millioner kroner senere er der i dag godt gang i projektet LivSalling, hvor en demonstrationsgård udgør rammen for det første landbrug i det, der i projektmagernes drømme bliver til en mindre klynge på op mod 20 mindre landbrug i fremtiden. Målet er nemlig

at tiltrække nye landbrugere til området og på den måde skabe mere udvikling og liv i Salling – og samtidig skabe bedre betingelser for naturen. Planen er, at fonden LivSalling køber gårdene, og de nye landmænd forpagter jorden.

- Vi skal være dygtige til at holde udgifterne nede, og derfor er deleøkonomi også en væsentlig faktor her. Landmændene kan nøjes med en mindre traktor hver især og kan så være fælles om en større, ligesom de kan dele større maskiner som møgspredere, skårlæggere og pressere. Det sparer dem for virkelig mange penge, siger Sven.

På demonstrationsgården kan stuehuset i første omgang bruges som logi, mens interesserede familier giver landmandslivet og Salling en chance. Det er nemlig ikke kun landmænd i klassisk forstand, projektet henvender sig til. Derfor er der også mulighed for landbrugsfaglig sparring, og økologirådgiveren Thorkild Nissen er ansat som driftsleder.

Gennem 17 år i Økologisk Landsforening har han høstet et væld af erfaringer, hvor de bedste resultater bruges i en bæredygtig version i LivSalling-projektet.

Flytter køernes klimaaftryk

Når man driver landbrug, som folkene bag LivSalling gør det, er det meget enkelt: Der skal være så megen naturlighed som muligt. Og mindst mulig styring. Dyrene og naturen skal have lov til at bestemme selv.

Køer og marker nyder godt af holistisk afgræsning. Det betyder, at køerne hver dag bliver ført til et nyt område på marken hver dag og får frisk græs. Og græsset får herefter fred mellem 30 og 60 dage, inden køerne kommer på besøg igen.

- Køerne henter selv deres foder og leverer selv deres gødning, fortæller Thorkild Nissen og fortsætter:

- Græsset er højt, når køerne kommer på, og de bider ikke i bund. Så græsset er i fuld gang med fotosynese, dagen efter at køerne er lukket videre til næste fold.

Og netop køernes klimaaftryk har Foulum været forbi for at teste:

- Når vi gør det på den måde, mener vi, at vi kan lagre kulstof, så vi faktisk lægger mere ned i jorden, end køerne prutter. Hvis det er signifikant, burde vi kunne se det efter fire til fem år – ellers efter 10 år, når Foulum måler på resultaterne. Så hvem ved? Hvis det går, som vi håber, viser det sig måske, at holistisk afgræsset oksekød og mælk er mere klimavenligt end grøn salat, siger Thorkild.

Billig opstart, fleksibilitet og god dyrevelfærd

Også økonomisk er LivSalling-projektet bæredygtigt, og det er derfor overskueligt at komme i gang som ny landmand her. Et slag på tasken lyder på 600.000 for stald, kreaturer og hegn. Jorden forpagtes, man skal ikke købe dyre maskiner, og der er ingen dyre anlægsinvesteringer. Køer og kalve har adgang til mobile læskure og læsejl, og der er ikke traditionelle staldanlæg med masser af beton, mursten og stål.

Thorkild Nissen, økologirådgiver og driftsleder (tv) og Sven Irgens-Møller, projektleder (th) ved et af de mobile læskure.

- Det er en stor fordel, at det hele er så let og mobilt. Ingen ting er støbt, og der er ingen rørføring. Det er let at etablere og sparer os for en masse penge, og det er lettere at få miljø-tilladelser, fordi vi flytter hytterne og dermed gødningen rundt, forklarer Thorkild og supplerer med en anden fordel:

- Køerne malkes én gang, og det er cirka en times arbejde. Det betyder, at det er lettere at hjælpe hinanden, hvis der er fest, ferier eller andet, man også gerne vil. Kigger man på dyrevelfærden, mener Thorkild også, at projektet er i top:

- Køerne kælder ude i en træbevoksning eller under et læsejl. Og herefter går kalvene sammen med dem i op til en uge, inden køerne bliver malket første gang. Efter det går kalvene med koen i dagtimerne og for sig selv i en kalveflok om natten. Så både kører og kalve stortrives, både når de er sammen og hver for sig.

Her er der plads til alle

Men det er ikke kun den økonomiske og miljømæssige bæredygtighed, der er i top i LivSalling. Den sociale er også en stor del af det.

- Skiveegnen er affolket, og det bliver da meget sjovere at bo her, hvis vi på den her måde kan lave en klynge, der bidrager til det sociale, skaber dynamik og arbejdspladser og måske endda også giver muligheder for nogle af de udsatte unge fra produktionsskolen. Vi kan anerkende folk med forskellige roller og kompetencer – der er plads til alle, forklarer Sven, der sammen med Thorkild ser frem til at byde de første nye landmænd velkommen.

FAKTA

Demonstrationsgården er købt for 6 mio. kroner af LivSalling-fonden med Velux-fonden som garant. Gården er forpagtet til produktionshøjskolen.

Produktionshøjskolen Marienlyst er projektansøger og står for driften. Eleverne er med i det omfang, interessen er der.

Til at begynde med malkes der ikke, men der er købt ekstra kalve, så hver ko går med to kalve. Næste skridt er at bygge en mindre malkestald.

Deleøkonomi: Ingrid Arnborg og Poul Pedersen er med som inspiratorer og deler desuden vogn, græsrive m.m. med demonstrationsgården, så der er et mindre maskinfællesskab.

Tyrekalvene sælges til Thise Mejeri

Læs mere om projektet på livsalling.dk

DET SKAL VÆRE **LÆKKERT AT ARBEJDE** BÆREDYGTIGT

I dansk landbrug er vi godt i gang med den bæredygtige omstilling, men vi mangler målsætninger for at hæve barren yderligere. Sådan mener Carl Boisen Thøgersen, landmand og ejer af godset Adamshøj ved Ringsted. Selv er han i gang med at supplere markdriften med økologisk ægproduktion, og her er bæredygtighed og dyrevelfærd højt prioriteret.

Når man kommer trillende
op mod Adamshøj,

bemærker man ude til højre en stor staldbygning, som er under opførsel. Håndværkerbilerne holder parkeret hele vejen rundt om byggeriet, som skal stå færdigt i begyndelsen af 2019 og huse hele 18.000 økologiske høns.

Carl Boisen Thøgersen byder velkommen til, og det er nyt for ham at skulle snakke om ægproduktion, da han er bedst kendt som en driftig planteavler, der råder over næsten 2000 ha, når jordene omkring Adamshøj og den forpagtede jord på resten af Sjælland tælles med.

- Nu vil jeg have en driftsgren mere at stå på og efter at have undersøgt mulighederne, besluttede jeg mig for økologisk ægproduktion, fordi den måde at arbejde med dyrene på tiltaler mig meget, fortæller Carl, mens vi står ved den nye staldbygning. På marken øst for byggeriet udpeger Carl det område, som hønsene skal gå på. Området er tilplantet med intet mindre end 7000 små træer, fordelt på sorter som poppel, birk og kirsebær.

Samme levevilkår som fortidshøns

De mange træer skal snart indhegnes, og under trækronerne skal de 18.000 høns gå rundt næste år. At Carl opfører netop denne form for habitat er ikke tilfældigt. De hønseracer, vi har i landbruget, nedstammer fra de sydøstasiatiske junglehøns, som naturligt nok også var beskyttet af skovens gemmesteder. Derfor er høns fra naturens side mest trygge ved at færdes, hvor de kan være i skjul for rovdyr.

- Derfor fandt jeg det oplagt at prioritere beplantningen af marken, fordi jeg tror på, at disse rammer skaber dyr, som trives bedre og dermed lægger flere æg. Samtidig bliver det rigtig lækkert for mig selv og vores ansatte at arbejde med bedriften, når rammerne er gode med en ny stald og den lille skov her, forklarer Carl.

Dansk landbrug er godt på vej

Carl mener, at dansk landbrug er godt i gang med den bæredygtige omstilling og faktisk har været det i mange år.

- En masse af det, der sker i dansk landbrug, er meget mere bæredygtigt, end det tidligere har været. Men vi har forsømt at italesætte bæredygtigheden. Derfor har vi heller ikke været gode nok til at få spredt alle de gode ideer eller sætte os nogle fælles mål for, hvor bæredygtige, vi vil blive. Det betyder så, at der stadig er lang vej at gå, før vi for alvor er bæredygtige, og bæredygtigheden bliver lidt tilfældig – nogle steder arbejder man bevidst med det, og andre steder kommer det ubevidst. Vi kan komme et niveau højere op, hvis vi italesætter bæredygtighed og arbejder sammen om ambitiøse mål, siger Carl.

Selv fik han øjnene op for, hvor bredt bæredygtighed egentlig kan spænde, da han for nylig fik lavet det man kalder en RISE-analyse, som analyserer bedriftens samlede bæredygtighedsprofil på tværs af 10 forskellige indsatser.

- *RISE-analysen viste mig, at god ledelse og gode arbejdsforhold eksempelvis også er bæredygtighed. Der er mange muligheder at gå efter, hvis man åbner øjnene, siger Carl, som påpeger, at man som landmand ikke skal gøre bæredygtige indsatser sværere, end de er.*

- Her på Adamshøj vælger vi de initiativer, som giver mening og glæde i hverdagen. Vi anvender eksempelvis kun brændstoeffektive maskiner og sprøjter, som begrænser vores brug af planteværn. Og når vi installerer pinde til hønsene i den nye stald, bliver det med et system, der hindrer mider i at kravle op på hønsene, når de sover.

Fik naturperler i genopretningsplan

Carl understreger, at bæredygtige initiativer godt kan sammenlignes med lavthængende frugter. De er der, hvis man kigger efter.

- Og nogle gange kommer de simpelthen dumpende ned fra himmelen: For nogle år siden fik jeg en opringning fra en ansat ved BaneDanmark. Jeg blev spurgt, om jeg ville være med i et projekt om erstatningsnatur i forbindelse med etablering af København-Ringsted-banen. Det gik ud på, at der skulle skabes otte dejlige søer i området med ideelle betingelser for paddelivet. Og da kommunen ikke kunne finde andre, som ville være med, meldte jeg mig straks til med de fire vandhuller og mergelgrave, jeg havde på min jord. Det var dengang triste og mørke sumphuller med stejle skrænter og uden meget liv. Nu er de så blevet oprenset, og skrænterne er udlignet, så de fremstår i dag som rene naturperler med masser af paddeliv. Og derudover blev der etableret fire andre småsøer, så jeg på den måde fik alle otte helt gratis. Det er en fornøjelse, og jeg nyder dem hver dag. En gang i mellem er det altså bare at melde sig på banen, hvis man vil prioritere bæredygtighed.

Carl B. Thøgersen foran Adamshøj, som han har ejet siden 2005.

Med økologisk ægproduktion tilføres nu en helt ny driftsgren til Adamshøj. Der opføres en hal til 18.000 høns.

På markerne, hvor hønsene skal gå, er der plantet 7000 små træer. Det er gjort for at komme så tæt på det oprindelige habitat som muligt.

Carl B. Thøgersen har fået oprenset/etableret otte småkke vandhuller, som nu er gode levesteder for særligt paddelivet i området.

På Adamshøj er bæredygtighed blevet en del af strategien for udviklingen af godset.

ADAMSHØJ

Adamshøj har navn efter Adam Christopher Greve Knuth, der i 1713 overtog herregården Sørup efter sin svigerfar Bolle Luxdorph.

Niels Thorvald Danielsen købte Adamshøj i 1911 og ejede den indtil sin død i 1961, hvor hans fire børnebørn arvede den.

Herefter var den i familien Hansen – Nords eje indtil 2005, hvor Carl Boisen Thøgersen købte Adamshøj.

FARM OF IDEAS

— FØDEVAREINNOVATION MELLEM BY OG LAND

Samarbejdet mellem land og by er løftet til et nyt niveau igennem Farm of Ideas – et dyrkningsfællesskab, hvor fire københavnske gourmetrestauranter gennem et selskab lejer jord i Lejre og nu dyrker grøntsager og driver malkekvæg med fokus på dyrevelfærd og et positivt CO₂-regnskab.

Lasse Linding,
som er landmand,

fik i 2015 en henvendelse fra kokken Christian Puglisi, som ejer restauranterne Relæ, Manfreds, BÆST og Mirabelle i København. Christian Puglisi ville retænke råvareforsyning, så man på restauranterne kunne lave mad med håndplukkede kvalitetsafgrøder fra en nærliggende bedrift – og samtidig skabe et samarbejde omkring fødevarerproduktion, som kunne bringe land og by tættere sammen.

Lasse Linding gik med på ideen, og på den måde blev Farm of Ideas skabt. Selskabet Abbetved Økologi, som står bag Farm of Ideas, blev etableret i 2016, og samme år blev markdriften og kvægdriften sat i gang. Farm of Ideas lejer i dag 50 ha. ved Lindhold Gods, og jorden er hovedsageligt udlagt til græsmarker for køerne, hvis mælk blandt andet bliver til de lovpriste mozzarellaoste på restauranterne. Grøntsagsproduktionen fylder to ha. og kan sammenlignes med en opskaleret køkkenhave, hvor over 50 forskellige sorter af eksempelvis bladgrønt dyrkes tæt i mindre bede.

- At leje jorden var for os en hurtig og økonomisk realistisk måde at komme i gang med produktionen på, og den direkte afsætning udenom detaileddet gør det muligt at drive et småskala-landbrug, som udover grøntsager og mælk leverer æg, ænder og gæs.

Sådan fortæller Sara Møhlenberg, projektmedarbejder hos Farm of Ideas, der pointerer, at målet er at drive et regenerativt og klimapositivt landbrug, hvor der lagres mere kulstof i jorden, end der udledes.

- Der sker gennem minimal jordbearbejdning, hvor produktionen er nøje planlagt i samarbejde med restauranterne, så vi sikrer, at alt det, vi producerer, bliver afsat og brugt.

Landmand og medejer Lasse Linding i porrestykket.

Praktikant Marthe Nordhaug sorterer frø forud for såning.

Medejer af Farm of Ideas Christian Puglisi med en af mælkekøerne fra den lille besætning.

FAKTA

Farm of Ideas er et samarbejde mellem en bedrift i Lejre og restauranterne Relæ, BÆST, Manfreds og Mirabelle.

På markerne er sået en **blanding af 11 forskellige flerårige græsser og urter**, som køerne i forsøg har vist sig at foretrække. Det er eksempelvis vejbred, rødkløver, chikorie og kællingetand.

Hver dag kører et lille team af kokke ud og høster og klargør grøntsagerne i en dertil indrettet vaskestation på marken. Det sikrer både, **at kokkene høster afgrøderne, som de vil have dem**, og at de sparer plads og dyr husleje i København.

Se mere om projektet på farmofideas.dk

Dyrevelværd i fokus

Ud over CO2-regnskabet er dyrevelfærd en vigtig faktor i driften. Kalvene bliver ikke afhornet, og de får lov at gå hos moren, til de er tre måneder.

- Desuden tolerer vi en lavere ydelse pr. ko, fordi vi ønsker en så græsodret mælkevalitet som overhovedet muligt, fortæller Sara, der også oplyser, at køerne dagligt flyttes til nye græsarealer. Denne form for afgræsning sikrer, at planterne kommer sig hurtigere, og at de nedtrampede dele bidrager yderligere til humusdannelsen og dermed kulstofbindingen.

Farm of Ideas beslutning om at være selvforsynende med råvarer har skabt tre fuldtidsarbejdspladser på bedriften, og det er dermed lykkedes at realisere et samarbejde mellem land og by. Kokkene, som arbejder i restauranterne, får også et langt større kendskab til råvarerne og til deres vej fra jord til bord.

- Vi synes, at alt for mange kokke mangler forståelse for selve dyrkningsmetoderne. Derfor er det vigtigt for os, at kokkene selv høster råvarerne i marken. Det giver dem mulighed for at se, mærke på og smage råvarerne, sammensætte smagskombinationerne, mens de også får en faglig indsigt i, hvordan man kan fremdyrke nye smage, fortæller Sara.

Konceptet er blevet så stor en succes, at nye driften hele tiden udvikles og tilpasses. Det næste led i udviklingen er at supplere produktionen med mindre dyrehold af grise, kaniner og gæs der – ligesom køerne – kontinuerligt flyttes til nye arealer.

BARRIERER

- Lovgivning og fødevareregler
- Aktører med forskellige mindset

GEVINSTER

- Bedre dyrevelfærd – ingen afhorning og kalvene går længe hos koen
- Bedre produkter i form af "græsmælk" og "græsodret" kød
- Forskellige klimagevinster i form af minimal jordbearbejdning og flerårige græsmarker

HVEM DELES MED

- Landbruget i Lejre
- De fire restauranter i København

HVAD DELES

- Viden og kompetencer
- Innovationskraft
- Arbejdskraft

JEG ER TIL EKSAMEN, NÅR FRU JENSEN SKAL VÆLGE KOTELETTER

Mød den bornholmske svineproducent, Brian Kofoed, som hverken venter på banken eller på tilskudsordninger, når han kaster sig ud i energireducerende projekter. Han går efter at skabe fuld åbenhed om bedriftens arbejdsgange og initiativer over for omverdenen, fordi denne synlighed også er en drivkraft for et godt omdømme.

- Jeg vil gerne være en landmand, som er bredt accepteret af samfundet. Det gælder både i forhold til min måde at drive virksomhed på her på øen og i forhold til forbrugerne. Hvis vi tænker vores måde at drive landbrug på i en større kontekst, kan vi brede de gode fortællinger om landbruget mere ud og dermed skabe et bedre omdømme.

Det mener Brian Kofoed, som driver Store Muregaard på Bornholm. Han er i dag en af øens største svineproducenter, hvor han har 1.200 søer og årligt producerer 40.000 smågrise. Man skal ikke tale længe med 39-årige bornholmer før man mærker, at her er en landmand, som i det daglige kombinerer grundighed med nysgerrighed og visioner. På bedriften er flere, store energireducerende anlæg de seneste år blevet suppleret med Brians og hans medarbejders fokus på også at plukke de lavthængende frugter. Resultatet er en sund bedrift, hvor energiforbrug pr. so er markant lavere end gennemsnittet. Dyrene slægtes lokalt, men sælges under det beskyttede varemærke BORNHOLMER-GRISEN over hele landet.

"Jeg fokuserer ikke så meget på tilskud – jeg går i gang, når jeg vil"

Da Brian Kofoed i 2003 overtog Store Muregaard ved Klemensker stod der en forblæst vindmølle. Den har i dag fået selskab af store og moderne energibesparende anlæg. For eksempel er der etableret gyllekøling i staldene, som har bragt olieforbruget ned fra 17.000 liter årligt til blot 300 liter i dag. Her udnyttes varmen i gyllen til opvarmning af bygningerne. Derudover reduceres ammoniakfordampningen i staldene, til gavn for både miljøet og medarbejderne.

Det næste Brian ønsker, er et solcelleanlæg, som staldbygningen allerede er klargjort til. Fælles for alle projekter er, at de finansieres af driftsoverskuddet.

Jeg orker generelt ikke at søge tilskud – hvis jeg kan se fornuften og et økonomisk perspektiv i et projekt, så går jeg bare i gang. Jeg vil ikke vente på, at en tilskudsordning måske oprettes eller genetableres," fortæller Brian Kofoed, som også opfordrer andre landmænd til at være mere handlekraftige i stedet for at skele til tilskudsordningerne. Han påpeger fordelene i at fokusere på de nemme løsninger, som kan være en gradvis udskiftning af eksempelvis lys.

- Det er jo rigtig dyrt at udskifte alle lyskilder til LED ad én omgang. Jeg har for år tilbage taget en beslutning om, at når en lampe går, sætter jeg konsekvent LED-belysning i stedet. Dermed får jeg gang i den løbende udskiftning, som jeg faktisk ikke rigtig mærker på omkostningerne, og i dag udgør 98 % af brændetimerne LED-lys.

Nørderi betaler sig

Brian Kofoed mener, at han lykkes med at skabe resultater, fordi han altid er sulten på ny viden. En viden, han primært henter fra industrien snarere end fra kolleger i landbruget.

Jeg har én gang siddet i en erfa-gruppe med andre landmænd. Da jeg havde fortalt om alle mine planer og ideer, sagde en af dem til mig, "Brian, jeg tror ikke, at det her forum er noget for dig. Vi gider ikke sidde her og lytte på dine luftkasteller".

- Siden da har jeg ikke delt viden med ret mange andre landmænd. Jeg lader mig i stedet inspirere af mine kontakter i andre industrier, som jeg blandt andet møder igennem mit virke som byrådsmedlem og gennem de bestyrelsesposter, jeg har. Når jeg opfører et nyt anlæg eller en bygning, så køber jeg noget, jeg har set fungere i andre brancher. Jeg går ikke på kompromis – det, vi opfører, er dyrt, men så ved vi til gengæld, at det holder i mange år, og at det sandsynligvis kun skal have et minimum af service undervejs – og så kan vi koncentrere os om det, vi er gode til, nemlig at producere nogle gode og sunde dyr, forklarer Brian.

Et andet aspekt i Brian Kofoeds tilgang til tingene handler om nysgerrighed på nye måder at gøre tingene på.

- Når nogle af de andre landmænd ryster på hovedet af mine ideer, så må mine medarbejdere jo i stedet høre på dem, siger han med et grin. Nogle gange kommer vi dermed lidt for langt ud af et sidespor, fordi jeg har talt så meget om at prøve en ny metode, at vi får sat det i gang. Nogle gange må vi så "bakke lidt igen". Men det er jo også på den måde, at vi en gang imellem finder den rigtig gode idé, når vi er ude på dét sidespor, forklarer Brian, som fortæller, at hans uhøjtidelige ledelsesstil ser ud til at virke. Brians medarbejdere er i gennemsnit hos ham i 6-7 år.

Elektrikeren sætter tid af til en god snak

Brian Kofoed stopper ikke med at afsøge ny viden, når han lukker stalddøren og forlader matriklen. Er han til motocross med sønnen og møder en anden far, som eksempelvis er håndværker, så starter fagsnakken igen – for Brian skal lige høre, hvad der sker på det område.

- Jeg har også et meget værdiskabende samarbejde med den lokale elektriker, hvor snakken bliver meget nørdet omkring mulighederne for optimering. Det betyder noget for mig at samarbejde med de kompetente, lokale leverandører, og jeg tror også, at i hvert fald nogle af forbrugerne i lokalområdet bemærker det.

Ikke alt behøver at være millioninvesteringer

Brian Kofoed fortæller, at han gerne ville være nået endnu længere med den moderne omstilling. Men selv om resultaterne har været gode, har det ikke altid været let at kunne finansiere projekterne. For banken har været tilbageholdende med at yde nye lån til energieffektiviseringer.

Det er dog blevet lettere med tiden, fordi jeg kan fremvise dokumentation for, at det, vi gør, rent faktisk virker. Men nu er jeg blevet stædig, så nu er der gået sport i at kunne finansiere de nye projekter over driften.

En anden drivkraft for Brian er at finde de løsninger, som gør en forskel for miljøet og nærmiljøet.

- Vi har epoxy-malet gulvene i den nye staldbygning, og det har flere positive, afledte effekter. Når vi vasker stalden, så er bygningen nu tør langt hurtigere, fordi vandet ikke længere trænger ind i betonen. Det ligger på overfladen, hvor det fordamper hurtigt. Dermed kan vi spare mange liter diesel til de varmekanoner, vi brugte tidligere, og vaske-tiden er reduceret med 30%. Det har også medført et reduceret smittepres og derfor et lavere medicinforbrug. Endelig er det for mig selv og medarbejderne rart at arbejde i et rent miljø.

"Jeg er til eksamen, når fru Jensen står nede i Brugsen"

Brian Kofoed kan ikke pege på blot en enkelt motivationsfaktor, når han skal forklare, hvorfor han prioriterer de mange energireducerende projekter og bæredygtige initiativer, han kaster sig ud i. For ham hænger de forskellige faktorer som økonomi og trivsel uløseligt sammen – og han er desuden meget bevidst om at få sine dygtige og stabile medarbejdere til at tage ejerskab og derigennem forankre virksomheden i lokalsamfundet. Han prioriterer at være en hensynsfuld nabo, en værdiskabende samarbejdspartner og en dygtig svineproducent. Ingen af delene kan tages ud af ligningen, mener Brian Kofoed.

BRIAN KOFOED OM LICENSE TO SUPPLY

Vi skal være accepteret af samfundet. Være bedre til den sociale bæredygtighed, da det kan være med til at fordre den gode fortælling om landbruget og give et bedre image. **Vi skal tænke landbruget ind i en større landbrugs-kontekst.** Og hvor meget vi gør for samfundet og samfundsøkonomien.

- Hvis jeg åbent fortæller, hvordan vi skaber gode rammer for dyrene og medarbejderne og forsøger at skabe en forretning, der samtidig tilgodeser Bornholm, så gør det en forskel. Jeg er hver dag "til eksamen", når fru Jensen står nede ved køledisken og skal vælge aftensmad, forklarer Brian Kofoed og uddyber:

- Hvis fru Jensen ved, at jeg laver et seriøst arbejde her på gården, og at jeg også samarbejder med det lokale slagteri og den lokale elektriker, så tror jeg, det betyder noget for, om det er mine koteletter, der ryger i indkøbskurven. Min måde at tænke cirkulær økonomi er først og fremmest i forhold til lokalsamfundet – at jeg giver noget tilbage til det samfund, jeg er en del af. Når dagligvarebutikkerne så oven i købet kan markedsføre BORNHOLMERGRISEN på, at 70% af det foder, mine dyr spiser, er produceret her på Bornholm, samt at grisene har meget kort transporttid til slagteriet, ja så går den sociale bæredygtighed og den økonomiske op i en højere enhed.

BÆREDYGTIGHED MED EN HØJ GRAD AF SANDHED

Landmand Mogens Hjort Jensen fra Grenå er en af fortalernerne for sand i sengebåsene – og pioner med fokus på at løse problemet med sand i gyllen. Efter en hård start med etablering af et sandvaskeranlæg har han nu skabt både en mere bæredygtig bedrift og adgang til et kommende biogasanlæg ved Grenå.

Man kan sige, at det er lidt sjovt ...

at genanvende sand i Danmark, når vi er så rige på det. Men hvis man tænker videre på eksempelvis det slid, som sand forårsager på pumper og gylleudstyr, så kan det altså godt betale sig. Og så handler det selvfølgelig også om velfærd for køerne, siger Mogens og smiler.

- Sand er godt for dyrevelfærden, da det tilpasser sig dyrets individuelle aftryk, og derfor får køerne færre skader. Samtidig modvirker sandet bakteriespredning, så med sand i båsene har jeg dyr, som trives og giver mere mælk i længere tid, fortæller Mogens, der kan se en højere ydelse og en positiv påvirkning på bundlinjen.

Inspireret på studietur til USA

Når man spørger Mogens om relevansen af at arbejde med bæredygtighed, forklarer han:

- Det bliver ganske enkelt en nødvendighed. Bæredygtighed handler om et bredere perspektiv og ikke kun om køerne skal på græs, hvilket vil være vanskeligt for en landmand som mig. Det hænger eksempelvis også sammen med at producere så effektivitet som muligt.

Mogens begyndte for et par år at overveje, om et sandvaskeranlæg kunne være en mulig løsning på at kunne anvende sin gylle til biogasproduktion. Med et sandvaskeranlæg bliver det muligt at separere sandet fra gyllen ved hjælp af en tromlesi. Der er endnu ikke særlig meget viden omkring sandvaskeranlæg i Danmark, og Mogens var derfor igennem en længere beslutningsproces, inden han valgte at investere i et brugt anlæg til 300.000 kr. Det viste sig dog at være en mere besværlig proces, end Mogens lige havde regnet med.

SANDVASKERANLÆG

- Et sandvaskeranlæg vasker skidt fra sandet, så sandet kan genbruges.
- Der findes under en håndfuld sandvaskeranlæg i dansk kvægproduktion.
- Sandvaskeranlæg er på listen over tilskudsberettigede investeringer.

- Jeg brugte meget tid på at få anlægget til at fungere, og det kom aldrig til at køre helt optimalt. Det var først da min kone sagde til mig, at det enten var et nyt anlæg eller en skilsmisse, at jeg tog beslutningen om at investere i et nyt anlæg, fortæller han.

Mogens valgte at tage til USA sammen med andre, der interesserede sig for sandseparation for at finde inspiration, og han besøgte otte mælkeproducenter, hvis køer lå på sand i sengebåsene. Heraf havde seks af dem biogasanlæg af miljømæssige årsager. Efter mange overvejelser valgte Mogens at købe et nyt Dairy Tech-anlæg i Holland, da han syntes, at driften så mere enkel ud på denne type anlæg.

Tilbagebetalingstid på 10 år

Mogens fortæller, at arbejdet med anlæggene har taget en del tid fra primærdriften, men det er nu endelig implementeret og rimeligt velfungerende.

- Igen gennem det lange etableringsforløb har jeg været meget glad for, at jeg har nogle meget kompetente og selvkørende medarbejdere, som har kunnet være med til at sikre en stabil drift.

Nu hvor anlægget kører, kan Mogens og hans medarbejdere også glæde sig over en miljømæssig besparelse, da der er tale om et lavteknologisk anlæg med en 5 kW motor. Så selv om anlægget kører 12 timer i døgnet, bruger det meget lidt strøm, og vandet genbruges også i vaskeprocessen, så også vandforbruget er lavt.

Med etablering af sandvaskeranlægget har Mogens nu en gylle, som kun indeholder 10 % af den mængde sand, han anvender. Dermed kan gyllen nu også bruges til andet end gødning – og denne fordel har ledt Mogens frem til en helt ny mulighed.

Deleejerskab om biogasanlæg

- I år bliver jeg medejer af et biogasanlæg, hvilket er et projekt, som har været 10 år undervejs. Vi er 16 landmænd, som er gået sammen om et biogasanlæg, hvor vi skal levere biogas til Norddjurs Kommune. Hver enkelt landmand ejer en del af anlægget, og det synes jeg er positivt, da delejerskabet mindsker risikoen for den enkelte landmand og styrker relationen imellem os, fortæller han og fortsætter:

- Ved at deltage i biogasprojektet kan jeg genanvende både mit sand og gyllen. Det giver mig en tilfredshed i hverdagen at være nået hertil, hvor jeg kan holde både omkostningerne og miljøbelastningerne nede, fortæller Mogens, som også er formand for Kvægbrugsudvalget i Djursland Landboforeningen. Hans fornemmelse siger, at antallet af kvægproducenter med sand i båsene og sandvaskeranlæg vil stige:

- Når det først fungerer, så er det virkelig positivt at have på bedriften, og det giver altså nogle nye strategiske muligheder, som for eksempel, som det er sket hos mig, at komme med i et biogasprojekt. Biogasproduktion vil blive en stor og vigtig del af dansk landbrug i fremtiden, fordi kravene til at udnytte ressourcerne bedre vil være stigende, og så er det godt at være i gang.

MOGENS MOTIVATION FOR DELTAGELSE I BIOGAS-PROJEKTET

- Mogens leverer sin dybstrøelsesgødning til anlægget og modtager det tilbage som gylle, der har større udnyttelsesgrad.
- Mogens kommer af med tyk gylle og modtager tynd gylle, der er bedre til græsmarkerne.
- Indtjeningen på afgasningen af gyllen kan betale transportudgifterne.

KØERNE OG KONERNE – DEM DELER VI IKKE

At arbejde mindre og tjene mere. At lave mere af det, de godt kan lide og er gode til. At have mere ro på og bedre livskvalitet. Og ikke mindst at skabe venskaber for livet. Det er i korte træk, hvad et driftsfællesskab i Give handler om.

Jens-Erik Therkildsen gik rundt hjemme på gården og tænkte,

om man ikke kunne gøre det hele en smule smartere. Og i 1996, hvor han besøgte et maskinfællesskab i Nordjylland blev han bekræftet i, at det kunne man. Og tanken var ikke fremmed for landmanden, der meget tidligt i sin karriere havde fokus på deleøkonomi.

- På den gård i Jelling, hvor jeg voksede op, hjalp man også hinanden, når der var pres på – eksempelvis ved høsten. Sådan er det ikke ret mange steder i dag. I stedet handler det om at eje det hele selv og få mere og mere jord, mener Jens-Erik.

Med sig hjem fra gårdbesøget i det nordjyske tog han ambitionen om at starte et driftsfællesskab med de 8-10 nærmeste landmænd i området – med fokus på grovfoderproduktion. Forude havde han en del benarbejde, en række møder og en god portion overtalelse. Men senere på året var fællesskabet en realitet, og SAGRO hjalp med vedtægterne. I 1997 sprang selskabet med på den økologiske bølge. I dag producerer og afsætter de otte medlemmer af fællesskabet økologisk fuld-foder til medlemmernes kvægbesætninger, der består af i alt 700 køer. Besætningerne består af stor race og jersey, og mælken leveres til Arla og Thise.

Fælles udgifter og klar arbejdsfordeling

- Fællesskabet begyndte med fokus på den økonomiske bæredygtighed: Vi kunne hver især undgå de dyre investeringer som vandingsmaskiner, mejetærskere og foderblandere men i stedet købe dem sammen. På den måde udnytter vi de dyre maskiner bedre og sparer mange penge, fortæller Jens-Erik, der er formand for fællesskabet, og fortsætter:

- Vi har også en mere stabil økonomi og et større overblik over omkostningerne, for her bliver der sat en pris på ALT, hvad vi laver og alle afskrivninger osv. Det gør en almindelig landmand normalvis ikke, og derfor har han ofte misvisende tal.

Han fremhæver også den meget klare arbejdsfordeling som en stor fordel, der kan ses på bundlinjen.

- I dag producerer vi mindre, men tjener mere. Og det handler om, at alle gør det, vi bedst kan lide og er bedst til. Når man gør noget tilstrækkeligt længe, bliver man dygtigere og mere effektiv, og derfor når vi meget mere, fremhæver han.

FAKTA OM DRIFTSFÆLLESSKABET

- Vi lejer alle vores jord ud, og så er det driftsfællesskabet, der udbetaler jordleje. Andelsforeningen driver al jorden og søger og modtager alle tilskud under ét, forklarer Jens-Erik
- Det hele køres som ét landbrug og eksempelvis forbrug af markvanding opgives samlet til kommunen.
- Fællesskabet består i dag af fire kvægbesætninger og fire planteavlere med i alt 700 køer med opdræt og ca. 1.300 ha.

BARRIERER

- Mange vil ikke dele – er bange for at blive snydt
 - Vil gerne eje sit eget
- Bekymring om de andres kompetencer i starten

HVEM DELES MED

- Otte andre landmænd

GEVINSTER

- Overblik over produktionsomkostninger
 - Flexibilitet i dagligdagen
 - Frihed
 - Socialt fællesskab

HVAD DELES

- Maskiner
- Viden og kompetencer
- Arbejdskraft
- Risici

Slut med stress og jag

For medlemmerne af foreningen betyder den faste arbejdsdeling, at der er én, der laver den overordnede markplan. Og så er der eksempelvis også én, der sår, én pløjer, én spreder gylle og én høster.

- Når de aftaler er på plads, skal vi ikke bruge tid på at diskutere tingene hver morgen, og vi behøver ikke at være enige hver gang. Vi respekterer hinandens områder og beslutninger, forklarer Jens-Erik. Og iler videre til en anden fordel.

- Der er aldrig stress mere – ikke engang om foråret eller ved høsttid. Eksempelvis kan man gå stille og roligt og blive færdig i stalden, og så kan man gå ud i marken bagefter og se, om det går godt derude. Men kun hvis man har lyst. Det er simpelthen fantastisk – særligt for sådan en som mig, der aldrig har været særlig vild med arbejdet i marken. Og så er der heldigvis nogen, der har det lige omvendt – og det er lige præcis det, der er så godt ved fællesskabet her.

Og apropos fællesskab, så er Jens-Erik nu ansat hos sin datter og svigersøn, der har overtaget gården, hvor de også har et ismejeri og fodboldgolf. Og så er der fuldt hus (eller gård, fristes man til at sige) hvert år til Økodagen, hvor køerne lukkes på græs.

Åbenhed og engagement er i det hele taget kendetegnende hos medlemmerne i fællesskabet, der også bruger hinanden som erfagrunder – og kalder hinanden for venner.

- Socialt er det her også en kæmpe gevinst. Vi har lært hinanden godt at kende og er med til hinandens fester. Og så bruger vi også hinanden som erfa-gruppe, hvor vi mødes én gang om måneden for både at diskutere relevante ting i organiseringen, men også for at lære nye ting og få inspiration – og for at give hinanden et skub, hvis der er brug for det, forklarer Jens-Erik, og supplerer grinende:

- Vi er af og til blevet kaldt for nogle hippier af dem, der ikke er med i fællesskabet. Men det er nu ikke tilfældet... vi deler meget. Men ikke køerne og konerne.

Svært at give slip

Men er der da slet ingen udfordringer ved driftsfællesskabet?
- Man skal vænne sig til, at man ikke bestemmer over sin egen jord, og det kan være svært at give slip på arbejdet og eksempelvis overlade det til naboen, hvis man ikke synes, at han er god til at pløje. Men efter noget tid, så var udfordringen hos os faktisk, at medlemmerne gav for meget slip, og derfor ofte glemte at informere hinanden om vigtige ting. Derfor er kommunikation en væsentlig pointe, forklarer

rer Jens-Erik. Han nævner også startvanskeligheder med at få banken til at give selskabet en kassekredit, og en masse af rapportering og opfølgning i begyndelsen, som nogle af bumpene på vejen.

Meget mere samarbejde

Jens-Erik lægger ikke skjul på, at han er stor fortaler for mere samarbejde i landbruget. Og han giver gerne et par gode råd med på den bæredygtige vej.

- Danske landmænd skal lære, at det er for dyrt at producere meget, for det er vores land ikke skabt til, og der er ikke penge til at have de store landbrug. Så der skal andre ejerformer til, og jeg synes da, at det må være ideelt for en ny landmand at købe en gård, hvor han ikke skal tænke på hverken maskiner eller på at passe marken, men i stedet kan koncentrere sig om dyrene. Det er virkelig rart at kunne fokusere på én ting, og der er mere ro omkring det hele. Det giver simpelthen bedre livskvalitet, slutter han.

BÆREDYGTIG INSPIRATION

Du er sikkert allerede godt i gang med en række bæredygtige initiativer på din bedrift. Men savner du idéer til nye handlinger, kan du måske finde inspiration på listen her:

ØKONOMISK BÆREDYGTIGHED

Du kan:

Tage udgangspunkt i din bedrifts økonomiske nøgletal og sætte gang i indsatser, der øger din virksomheds robusthed.

Hele tiden arbejde med indsatser, der forbedrer din besætnings sundhedsstatus og dyrevelfærd. Det er et vigtigt udgangspunkt for en sund økonomi.

Optimere løbende på effektiv udnyttelse af vand – eksempelvis minimere spild og optimere vanding af afgrøder.

Arbejde tæt sammen med jeres aftagere om at levere det, markedet efterspørger.

Hele tiden være på udkig efter nye teknologier og viden, der kan effektivisere og eksempelvis minimere plante- og jordbehandling.

Have fokus på at bruge mindre energi – så vær opmærksom på, hvor du får mest ud af at placere den næste investering.

SOCIAL BÆREDYGTIGHED

Du kan:

Sikre, at ansatte på din bedrift har en forståelig ansættelseskontrakt – selvfølgelig med løn, pension og ferie efter ordnede forhold.

Fokusere på en fornuftig balance mellem arbejde og fritid for både dine medarbejdere, din familie og dig selv.

Tilbyde dine medarbejdere at få lavet et sundhedstjek – og tag en fælles snak om arbejdsmiljøet på bedriften.

Arbejde med risikostyring – både ved at arbejde med bedriftens økonomiske risici og med de udfordringer, der kan ramme jer fra naboer, politikere og klimaet.

Øg bedriftens transparens og inviter indenfor. Opmuntre til, at alle – både familie og medarbejdere – deltager i arrangementer på den lokale skole, i foreninger og når der er byfest og høstfest osv.

Sammen med blandt andet naboer og kommunen arbejde for at lægge spor ud for cykel- og vandre-/løbeture.

MILJØMÆSSIG BÆREDYGTIGHED

Du kan:

Kigge på jordens indhold af organisk materiale i din løbende vurdering af afgrøder og jordbehandling.

Arbejde strategisk og målbart for en stadig større selvforsyningsgrad af foder og gødning.

Sammen med naboer være stadig mere opmærksom på at skabe målrettede og større naturområder med øget biodiversitet ved jordfordeling og omlægning af jorde.

Overvåge og analysere dit foder for at reducere spild og øge effektiviteten – og dermed mindske klimaaftrykket.

Løbende vurdere, om der er nye dyrkningsmetoder, der er mere skånsomme over for dine jorde – især kan du følge med i, hvad der sker inden for conservation farming.

Vil du vide mere om bæredygtig udvikling i landbruget? Læs mere på seges.dk/bæredygtighed